

Сергій Адамович
(м. Івано-Франківськ)

УДК 94 (477): 94 (478) “1989/2009”

**УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА ПРИДНІСТРОВ'Я: МІЖ ПОШУКАМИ
ПІДТРИМКИ ЗІ СТОРОНИ УКРАЇНИ І РУСИФІКАЦІЄЮ
(1989 – 2009 рр.)**

У статті досліджується становище української діаспори Придністров'я в умовах розпаду СРСР і конфліктів з Молдовою. Автор стверджує, що українці регіону з кінця 1991 р. залишилися без системної підтримки Української держави і перебувають між активними русифікаційними процесами та загрозою румунізації.

Ключові слова: діаспора, національне відродження, українська національна меншина, державний кордон, Придністров'я, русифікація, регіон.

Децентралістські і сепаратистські процеси, що охопили СРСР наприкінці 80-х – на початку 90-х рр., знайшли своє відображення на півдні України у формі “новоросійства” і вилилися в багатолітню нестабільність у Придністров'ї, де значну частину населення складають українці.

Постійна нестабільність на кордоні України з Молдовою й існування української діаспори Придністров'я без реальної допомоги Української держави знайшло відображення в працях Я.Дашкевича, Л.Залізняка, А.Лупиноса, М.Плешка, П.Шорнікова. Автор ставить перед собою завдання проаналізувати в статті боротьбу українців Придністров'я за збереження самоідентифікації в 1991-2009 рр. і накреслити шляхи допомоги українській діаспорі Молдови та стабілізації ситуації на українсько-молдовському кордоні.

В умовах демократизації суспільства і відродження українства партійно-радянські органи почали проводити політику засудження українського національного відродження, залякували російськомовне населення можливими утисками в майбутньому, сприяли поширенню “новоросійства” як ознаки окремішності від решти країни.

Так, в серпні 1990 р. під протекторатом Одеського обкому Компартії України в Одесі з'явився Демократичний союз Новоросії і Бессарабії. У його

статуті визначалось: “Новороси – етнос, що складається з переселенців на обширні пусті землі Північного Причорномор’я” [1, с.3].

О.Сурилов, як голова оргкомітету Демократичного союзу Новоросії і Бессарабії, зазначав, що утворювана політична структура мала стати міжпартійною демократичною організацією, яка “поширювала б свою діяльність не тільки на Новоросію, але і Бессарабію, як територію, що історично склалася”. У свою чергу, ознаками єдності Бессарабії і Новоросії політик називав багатонаціональність регіону і статус російської як мови міжнаціонального спілкування [2, с.2].

Ідеолог новоросійства вважав, що кожна національність на півдні України мала мати повну культурну автономію, а Новоросія з немолдавською частиною Бессарабії отримати статус суб’єкта Всеукраїнської федерації (як і Слобідська Україна, Закарпаття, Буковина, Галичина і т.д.) [2, с.2].

Однак ідеї новоросів не захопили широкі суспільні верстви півдня України. Зокрема, на Миколаївщині, за свідченнями очевидців, про “республіку” Новоросію мало хто чув, а ідею відокремлення приморських областей здебільшого сприймали як пустослів’я [3, с.2]. Натомість у Херсоні складно було знайти навіть конкретних носіїв “новоросійської ідеології” [4, с.7].

Після того, як ідея союзу Новоросії і Бессарабії провалилася і призвела до ескалації молдавсько-румунського націоналізму та шовінізму, сепаратисти почали висувати ідею союзу Новоросії з Придністровською республікою [5, с.21]. Зрештою О.Сурилов усно і письмово сповістив керівництво Одеського Руху, що відмовляється від “Новоросії [1, с.3].

Ситуація на Півдні України ускладнювалася становищем у Молдові українців Придністров’я. Наприкінці літа 1991 р. президент Придністровської Молдавської республіки (ПМР) В.Смірнов навіть привіз до Києва звернення Верховної Ради Придністров’я про включення цієї території до складу України [6, с.121-122].

В умовах кризової ситуації і збройного протистояння між Молдовою і Придністров’ям Спілка українців Придністров’я звернулася 14 квітня 1992 р. до

керівних органів республіки із закликом укласти відповідну угоду з Молдовою про те, що громадяни України, котрі живуть на території Молдови, мають право на подвійне громадянство. Українці Придністров'я також вимагали, щоб Україна якнайшвидше відкрила представництво в регіоні і подбала про переселення придністровських українців, які бажають переїхати на свою історичну Батьківщину [7, арк. 83-85].

Жителі українських сіл відмовлялися давати призовників до молдавської армії і, як заявляв молдавський президент М.Снегур, проводили референдуми про приєднання до України [8, с.260].

Згідно з повідомленням Держкомітету у справах охорони державного кордону України від 3 квітня 1993 р. у Придністровській молдавській республіці з'явилася нова організація – Придністровський політичний союз “Повернення”. Союз об'єднував у своїх лавах переважно українців, які виступали за включення лівобережної території Дністра до складу України.

15 лютого 1993 р. Союз виступив з заявою, де, посилаючись на відсутність юридичних документів, які підтверджували б факт ліквідації Україною у 1940 р. Молдавської АРСР або добровільної передачі цієї території суміжній молдавській державі, робився висновок про збереження за Україною “законного права володіти та розпоряджатися нею”. Відзначалося, що “з моменту свого проголошення Молдавська РСР не підписувала договір про утворення СРСР і, отже, не могла виступати як правовий суб'єкт колишньої союзної держави при розгляді внутрішньополітичних проблем, пов'язаних з нею. У цьому зв'язку підкреслювалося, що керівництво Молдови офіційно підтвердило факт неправомірності утворення МРСР внаслідок підписання пакту Молотова – Ріббентропа” [9, арк.83].

Союз ставив перед собою завдання домагатися повернення до складу України східних районів “географічної території Молдови”. У разі відмови українського керівництва від рішення даної проблеми, члени організації застерігали за собою право скористатися правом на самовизначення [9, арк.83].

Зусиллями УНСО Україна мала хоч якісь позиції в середовищі українців Придністров'я. Натомість офіційні органи влади України вдалися до блокади Придністров'я, а Росія, здійснюючи допомогу і надаючи політичну підтримку ПМР, створювала собі плацдарм для політичної й оперативної діяльності на півдні і сході України та грала стару роль захисниці слов'янських інтересів [6, с.120].

Допомогу українцям Придністров'я надавала також Українська республіканська партія. Так, представники партії В.Овсієнко та Ю.Діденко відвідали Придністров'я навесні 1992 р. і взяли участь у Віче українців у м. Тирасполі [10, арк.15].

У 1994-1995 рр. загострилися відносини України з Молдовою. Республіка Молдова мала своє трактування проходження українсько-молдавського кордону з претензією на 210 метрів, розташованих на Дунайському березі, зліва від місця впадіння р. Прут, відмінне від трактування його проходження в Указі Президії Верховної Ради СРСР №45 від 4 листопада 1940 р. "Про встановлення кордону між УРСР і МРСР" [11, арк.94].

Республіка Молдова також не здійснювала практичних кроків щодо остаточного вирішення проблеми делімітації державного кордону і всіляко зволікала з введенням у дію підписаної 3 листопада 1994 р. міжурядової угоди про співробітництво з прикордонних питань. У відповідь МЗС України висловило свою позицію з цього приводу в ноті МЗС та в ноті Секретаріату Дунайської комісії [11, арк.95].

Причинами претензій Молдови до України стало прагнення молдаван і початок робіт над будівництвом терміналу (в перспективі і порту) Джурджулешть на р. Дунай. Однак територія, яку Молдова вважала своєю, була недостатньою для розміщення об'єктів порту, і керівництво Республіки Молдови мало намір звернутися до урядових структур України з питанням щодо обміну рівнозначними територіями. Крім того, державні чинники Молдови зробили пропозицію Одеському облвиконкому стосовно оренди

Молдовою частини дунайської берегової території України на період будівництва [11, арк.94-95].

Під час консультацій українських дипломатів у МЗС Республіки Молдова 12 – 14 жовтня 1995 р. українська сторона мала неофіційні зустрічі з представниками української громади – головою Української громади Республіки Молдова М.Олійником, Головою Співки українців Придністров'я О.Бутом, заступником голови Співки українців Придністров'я В.Боднаром, який одночасно був заступником голови Верховної Ради невизнаної Придністровської Молдавської Республіки.

У розмові з О.Бутом та В.Боднаром виявилось, що серед місцевого українства активно впроваджується російська ідея “слов'янства” і кожний придністровець легко може отримати громадянство Російської Федерації. Керівництво Співки зазначало, що “сьогодні в Придністровській Молдавській Республіці є дві тенденції: боротьба з румунізацією і суцільна русифікація. Українство втратило по суті свої позиції значною мірою через інертність політичних діячів України” [12, арк.3, 7].

Представники українських організацій у Молдові наголосили на практичній відсутності сталих економічних зв'язків України з Придністров'ям та гострій нестачі українських підручників, довідкової літератури для шкіл з українською мовою навчання, потребі фахівців для українських культурно-освітніх закладів Республіки Молдова [12, арк.7].

У свою чергу, молдовська сторона, аналізуючи стан переговорного процесу навколо вирішення проблеми Придністров'я, проголосила, що “Молдову не влаштовує мляве входження України у вирішення придністровського конфлікту” [12, арк.6].

Водночас Розпорядження Президента України №189/95–рн. від 4 вересня 1995 р., яким затверджувалися “Директиви виконавчим структурам України щодо реалізації плану дій по активізації зв'язків з Придністров'ям”, належним чином не виконувалося [12, арк.12].

Однак у листі керівництва Української держави до Президента Республіки Молдова М.Снегура від 13 лютого 1996 р. висвітлювалися основні політичні інтереси і цілі України в регіоні. Там, зокрема, зазначалося: “Україна готова докласти всіх зусиль до якнайшвидшого і справедливого вирішення придністровської проблеми. Не в останню чергу це зумовлено, з одного боку, прикордонним розташуванням Придністров’я і наявністю там чисельної української мешини, а з іншого – перебуванням іноземного військового контингенту, особовий склад і озброєння якого мають виводитися через територію України” [12, арк.84-85].

Крім того, Україна наголошувала на необхідності найшвидшого правового оформлення українсько-молдовського кордону і налагодження широкомасштабного співробітництва в економічній, культурній, науковій та гуманітарній сферах [12, арк.85].

Ускладнена процедура отримання українського громадянства, фактичне позбавлення придністровських українців права брати участь у виборах Президента України в 2004 р. (рішенням Центральної виборчої комісії України на території Придністров’я не було відкрито жодної виборчої дільниці), а також проблеми з життєзабезпеченням українських шкіл у невизнаній республіці і труднощі працевлаштування придністровських спеціалістів з українським громадянством на території України призвели до ініціювання пішого маршу представників українців Придністров’я на Київ.

Ситуацією скористався праворадикальний політик Д.Корчинський, який наприкінці серпня 2004 р. пообіцяв ініціювати визнання Україною Придністров’я незалежною державою в разі обрання президентом [13].

20 вересня 2004 р. за підтримки праворадикальної української організації “Братства” Д.Корчинського придністровські українці вирушили до української столиці, щоб зустрітися з керівництвом країни [14].

23 вересня 2004 р. близько 60 прихильників партії “Братство” і Союзу українців Придністров’я ввірвалися до будинку ЦВК з вимогою відкрити у Придністров’ї виборчі дільниці. Учасники акції тримали плакати: “Ми твої

діти, Україно”, “Україна – гарант безпеки Придністров’я” і скандували “Придністров’ю – виборчі дільниці”, “ЦВК, слово за тобою” [13].

Натомість інший кандидат у Президенти України, лідер партії “Нова сила” Ю.Збітнєв запропонував ввести на територію Придністров’я контингент Збройних сил України з мандатом миротворчих сил ОБСЄ, завданням якого мало б стати роз’єднання конфліктуючих сторін та контроль прикордонної та митної служб Придністров’я й Молдови. Його політичною силою навіть було розроблено меморандум про врегулювання Придністровського конфлікту, основою якого мало стати відновлення історичної справедливості та повернення Придністров’я до складу України на правах автономії [15]. Крім того, народний депутат О.Турчинов пообіцяв, що підготує законопроект про визнання Придністровської республіки [16].

Не покращився також стан опіки української меншини Придністров’я зі сторони української влади і після Помаранчевої революції. Так, згідно з проведеним в місцях компактного проживання українців на півночі Молдови в липні-серпні 2005 р. соціологічним дослідженням “Українці в Молдові” 89,5% респондентів виявилися розчарованими станом української культури і мови, а 65% опитаних не почувалися захищеними зі сторони молдовської держави.

За останні роки робота української держави в напрямку становлення й перспектив розвитку освіти й шкільництва українського зарубіжжя практично не ведеться, а Управління з питань закордонного українства в структурі МЗС де-факто не діє [17].

Для полегшення русифікації українців проросійські політичні кола пішли навіть на формування в Молдові русинської нації. У підсумку 21-24 червня 2007 р. в м. Сигеті (Румунія) на IX Всесвітньому конгресі русинів вперше взяли участь представники русинів Молдови [18, с.183].

Натомість молдавські націонал-демократи чекали від України, щоб та хоч якось сприяла культурному розвитку етнічних українців Молдови й збільшила свою інформаційну присутність у регіоні. Це було пов’язано з тим, що

втрачаючи українську ідентичність, українці з молдовськими паспортами переймають ідентичність російську – стаючи антимолдовським фактором [17].

Крім того, українська діаспора в Молдові бачила саме в Україні “гаранта своїх етнокультурних і соціальних прав”. Зокрема, 77% респондентів були упевнені в тому, що Україна повинна уважніше ставитися до долі своїх співвітчизників у Молдові та розраховувати на допомогу з Києва [17].

Блокада невизнаного Придністров'я зі сторони України безпосередньо відобразилася на українцях республіки, і у відповідь Надзвичайний з'їзд українців Придністровської Молдавської республіки в серпні 2006 р. звернувся до Президента України з проханням про визнання Придністровської Молдавської республіки [19].

Однак, незважаючи на всі перепони, українці Придністров'я домоглися викладання української мови і літератури в школах, в невизнаній республіці діє редакція державного радіомовлення, державного телебачення, є республіканська українська газета [20].

Зусиллями українців було відкрито українську середню школу у м. Рибниця, український теоретичний ліцей у м. Тирасполі, українську гімназію ім. І.Котляревського у м. Бендери, факультет української мови та літератури у Придністровському державному університеті ім. Т.Г.Шевченка, а також три початкові школи [21].

4-6 вересня 2008 р. в Києві відбувся форум “Придністровська молодь України”, який започаткував вирішення нагальних проблем української гуманітарної політики в придністровському регіоні.

На ньому лідери громадських організацій Придністров'я Л.Ткачук (Спілка українців Придністров'я імені О.Бута) та В.Боднар (Укрпросвіта імені Тараса Шевченка) за участі високопоставлених українських чиновників конкретизували свої вимоги у вигляді т.зв. “Київських рішень” і створили Координаційну раду українських громадських організацій Придністров'я.

У своїх вимогах придністровські українці закликали владу належним чином реагувати на потреби української громади та відновити в парламенті

роботу міжфракційної депутатської групи з придністровського врегулювання та допомоги українській громаді Придністров'я [22].

Отже, українці Придністров'я через політичні маніпуляції партійно-радянської еліти потрапили в умовах розпаду СРСР в геополітичні тиски Росії і Молдови. Невизнаний статус Придністров'я і невиразна політика Української держави у справі захисті багаточисельної української діаспори регіону призвели до швидких русифікаційних процесів і втрати впливів України на лівому березі Дністра. Перспективи подальших досліджень становища української діаспори в Придністров'ї полягають у комплексному аналізі потреб української національної меншини Молдови і вивченні діяльності українських національних організацій регіону.

Джерела та література

1. Аксанюк М. “Новоросія”: привид повернувся в обком / М. Аксанюк // За вільну Україну. – Львів, 1991. – 21 травня. – С.3.;
2. Сурилов А. К вольному краю новороссов? / А. Сурилов // Знамя коммунизма. – Одесса, 1990. – 4 сентября. – С.2;
3. Зельман М. Миколаївські враження / М. Зельман // За вільну Україну. – Львів, 1991. – 28 червня. – С.2;
4. Чуйко Г. Де розташований Херсон? / Г. Чуйко // Голос України. – К., 1991. – 18 жовтня. – С.7;
5. Дашкевич Я. Дискусійні питання національного будівництва Півдня України / Я. Дашкевич // Державність. – 1992. – №1. – С.224-241;
6. Лупиніс А. Бунт має рацію (Політичний заповіт) / А. Лупиніс. – Чернігів: МПП “Факел”, 2004. – 218 с.;
7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф.5233, оп.1, спр.64. – 167 арк.;
8. Шорников П. Национальная политика и межэтнические отношения на севере Молдавии в 90-х гг. XX века / П. Шорников // Етнічні взаємини на території Єврорегіону “Верхній Прут”: Матеріали Міжнародної наукової конференції / Петр Шорников. – Чернівці: Букрек, 2004. – С.251-277;
9. ЦДАВО України, ф.5233, оп.1, спр.179. – 270 арк.;
10. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф.271, оп.1, спр.35. – 39 арк.;
11. ЦДАВО України, ф.5233, оп.2, спр.369. – 175 арк.;
12. ЦДАВО України, ф.5233, оп.2, спр.1007. – 178 арк.;
13. Корчинський спробував захопити ЦВК, а потім пішов до МЗС. – Режим доступу: <http://ua.pravda.com.ua/news/2004/9/23/12091.htm> (перегляд 12 липня 2009 р.);
14. Янчук О. Готується марш миру українців Придністров'я / О. Янчук. – Режим доступу: <http://www.bratstvo.info/bratstvo-text-157.html> (перегляд 12 липня 2009 р.);
15. Національний інтерес: “Придністров'я за декілька років може стати територією України”. – Режим доступу: <http://observer.sd.org.ua/news.php?id=4480> (перегляд 12 липня 2009 р.);
- 16.

Придністровський патріот з українським паспортом. – Режим доступу: <http://www.kipiani.org/plain.cgi?502> (перегляд 12 липня 2009 р.); 17. Плешко М. Молдовська війна за українців – Україна знову в стороні / М.Плешко // <http://www.pravda.com.ua/news/2009/6/2/95845.htm> (перегляд 3 травня 2009 р.); 18. Иванов Ю. Русины всех стран объединяются / Юрий Иванов // Русин. – Кишинеv, 2007. – 2007. – №2. – С.183-185; 19. Резолюція надзвичайного з'їзду українців Придністров'я. – Режим доступу: <http://mkspmr.idknet.com/content/view/18/230> (перегляд 12 липня 2009 р.); 20. Хто такі українці Придністров'я. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/indepth/story/2009/06/090605_bodnar_transdnistria_im.shtml (перегляд 12 липня 2009 р.); 21. За фінансової підтримки Міністерства культури і туризму України Офіційна делегація МКТ та ансамбль народних інструментів Національного оркестру народних інструментів України під керівництвом Заслуженого артиста України В.Овчарчина взяли участь у заходах присвячених 15-ї річниці Співки українців Придністров'я. – Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/86124%3Bjsessionid=FFF1020895E259B2BA695928014B74D1> (перегляд 12.07.09 р.); 22. Українці Придністров'я об'єднались. – Режим доступу: <http://h.ua/story/132656/> (перегляд 12 липня 2009 р.).

Adamovych S. The Ukrainian diaspor of the Pre-dnister region among support seracing of Ukraine and russification. The article examines the situation of the Ukrainian diaspora of the Pre-Dnister region in the period of the USSR disintegration and conflicts with Moldovs. The author claims that the Ukrainians of the region remained without support of the Ukrainian state since 1991. Now they remain among active russification processes and the threat of Rumanization.

Key words: diaspora, national revival, the Ukrainian national minority, state border, Pre-Dnister region, russification, region.